

Як Новий рік головним святом країни ставав, або Історії радянської боротьби з вірою

ЯНА КУБИШКІНА

18 ГРУДНЯ 2025

Найбільш очікуваним і важливим святом мого дитинства був Новий рік. Дід Мороз приносив подарунки під ялинку, у школі роздавали пакунки солодоців, а вчителька, особливо причепурившись, везла нас на «Лускунчика» в театр.

Росла я з книжкою в руках. Напередодні Нового року мала улюблений твір для перечитування — «Дива в Дідморозовці» Андрія Усачева. Дідморозовка — це невидиме село десь у глибинах російського Сибіру. Там живуть Дід Мороз, Снігуронька та їхні помічники-сніговики. Я збрала цілу серію казок про цей святковий всесвіт.

Увечері 31 грудня ми збиралися за святковим столом із олів'є й іншими класичними стравами, дивилися на посиденьки Софії Ротару в оточенні російської естради й чекали на звернення президента. Через роки згадується, що перегляд українського звернення ще треба було відстояти — деякі родичі й друзі сім'ї з принципу слухали тільки путінське.

Мить дива зовсім поруч: зворотний відлік секунд, салюти, шампанське — і головна подія року минає. Далі за календарем Різдво, але його святкування обмежується колядуванням у сусідів.

Повномасштабне вторгнення запустило величезний процес переосмислення звичаїв і звичок. Лінза, крізь яку нація дивиться на світ, почала змінюватися — і пізнання приносить нові питання: наприклад, про те, чому Різдво, що традиційно було найважливішим святом для українського народу, на десятиліття втратило своє значення. Із чого почалася ця зміна?

Різдвяні традиції

Упродовж століть напередодні й у сам день Різдва всі дії та жести набували особливої сакральності. Звісно, самі звичаї були тісно пов'язані з побутом, тож різнилися залежно від регіону.

Багатьом сучасним українцям, либонь, знайома традиція, щойно у Святвечір з'являється перша зірка на небі, сідати всією родиною за стіл, на якому стоїть 12 страв, а в центрі — кутя. Утім, у гірських регіонах переддень свята називали не Святвечір, а Корочун — через угорські впливи. У деяких селах низинних рай~~он~~ів Закарпаття замість куті робили бобальки — кульки з тіста, які спочатку запікають, а опісля готують на парі й посипають маком або горішками. На Поліссі побутовала своя страва — бурда, яку роблять із розтертого й обсмаженого конопляного насіння, згодом додаючи чорницю та груші. На сході України заведено було варити кутю з рису, а також ставити на стіл вареники.

Та хоч як відрізнялися деталі, сама важливість дотримання обрядів залишалася незмінною. У

найважливіше свято не працювали, не сварилися, вдягали новий одяг і поспішали навідатися до рідних, близьких людей. Виконання всіх потрібних ритуалів визначало добробут родини на цілий рік, і навіть погода часом підказувала, чого чекати. Скажімо, на Чернігівщині перед трапезою господар виходив подивитися на нічне небо: якщо воно зоряне, то буде гарне господарство, якщо ні, то важко буде наступного року. Тільки тоді вже починали вечеряти.

Політичні події, війни і закріпачення мало впливали на життєвий цикл українського села — аж до початку XX століття, коли нова радянська влада вдалася до небачених людожерства й жорстокості. Комуністи розуміли, які міцні підвалини віри й традиції мусять повалити, щоб підкорити собі людський дух. Різдво теж опинилося під прицілом. Почалася боротьба — не на життя, а на смерть.

Комсомольське Різдво

1922 року з'явилася газета «Безбожник», однойменний журнал, іще один часопис «Безбожник біля верстата» і багато подібних; самі їхні назви промовисто свідчили про те, що більшовиків не влаштовують християнські традиції. У листопаді того ж року в газеті «Правда» вийшла стаття «Комсомольське Різдво, або Чому б нам не відзначити релігійні свята». Член комісії з відділення церкви від держави запропонував провести антирелігійний карнавал і навіть подав сценарій. Головними вулицями міста рекомендувалося провезти фігури Мардука, Осіріса й Будди — щоби показати, що за їхнім зразком створено образ Ісуса Христа. За фігурами мали йти червоноармійці й активісти з плакатами проти віри, а на завершення ходи планувалися лекції в клубах, теж із непростим декором: трибуну треба було оздобити, як поганське святилище (пародія на вівтар) — із належною кількістю ідолів, жерців, жриць тощо.

7 січня 1923 року комсомольське Різдво провели в багатьох містах СРСР. Подекуди місцеві комуністи вдавалися до імпровізацій: завершували карнавали спаленням богів чи судом над Христом. Вище партійне керівництво вирішило, що така самодіяльність — це занадто. «Надмірно грубі прийоми, які часто практикуються в центрі й на місцях, знущання над предметами віри і культу замість серйозного аналізу не прискорюють, а ускладнюють звільнення трудящих мас від релігійних забобонів», — ішлося в резолюції, ухваленій у квітні 1923 року на XII з'їзді РКП(б). Та сама резолюція фактично передбачала повне викорінення народних звичаїв святкування, зокрема й «так званих музичних творів на релігійно-біблійну тематику».

У 1920-х радянська влада експериментувала з методами впливу. Комуністи намагалися

поставити християнські символи та змісти на служіння своїй пропаганді. 1924 року революційний вертеп поїхав гастролювати Україною. Вифлеємську зірку перетворили на революційну, а колядки — на більшовицькі пісні. У так званих «червоних пісенниках» друкували оновлені варіанти споконвічних текстів. От один з них:

*Добрий вечір тобі, вільний пролетарю!
Нова радість стала, яка не бувала:
Довгождана зірка волі в Жовтні засіяла.
Де цар був зажився, з панством вкорінився,
Там з голотою простою Ленін появився!*

Від автентичного Різдва намагалися відволікти якими завгодно засобами: скасовували вихідні, карали прогульників, влаштовували антирелігійні збори організували! А люди все одно йшли до церкви.

Вогнем і голодом

Комсомольське Різдво було ідеєю, від якої невдовзі відмовилися. У 1930-х роках розпочався масштабний наступ на віру: комуністи перейшли до знищення церков і зовсім усунули вихідні на релігійні свята, замінивши їх революційними. Посилилися репресії проти церковнослужителів, а антирелігійні кампанії, що розгортались на свята, вже не мали меж у «надмірно грубих прийомах». Скажімо, в Запоріжжі під час антиріздвяної кампанії 1930 року спалили близько 8000 ікон та священних книг, а у 16 навколишніх селах і в самому місті зняли дзвони з церков.

Голодомор 1932–1933 років посідає чільне місце в атеїстичній кампанії Радянського союзу. Активна дискредитація Церкви, священників і вірян відбувалася паралельно зі знищенням голодом мільйонів людей. У багатьох селах і містах напередодні найбільших релігійних свят організовували так звані «дні праці», де готували реманент до весняних польових робіт. Безвірницькі осередки багатьох колгоспів у 1932 році зустріли Різдво червоними валками хлібозаготівель і збором посівного матеріалу. У невиконанні плану звинувачували «церковників»: тих, хто в день праці рушав до «осередку мракобісся», як комуністи йменували храми. У цей час в Україні вже почався голод. Саме він, а не лекції й диспути, які переважно натикалися на ворожість селян, вплинув на віру. Попри це, нація залишалася релігійною: маємо свідчення, що Різдво, Великдень і Спаса святкували навіть у голодні роки.

Новий рік у новій формі

Павло Постишев, один з організаторів Голодомору, вирішив повернути дітям свято Нового року, яке комуністи раніше теж скасували. Справа в тому, що звичай святкувати Новий рік прийшов на українські землі у XVIII столітті й не був популярний: його здебільшого практикував нечисленний прошарок аристократії. У ширший ужиток традиція увійшла наприкінці XIX — на початку XX століття. Тоді звичним явищем стали прикрашені іграшками ялинки. Для усвідомлення того, навіщо комуністам знадобився Новий рік, важливо розуміти: саме Різдво було головним святом українців споконвіку. Радянська влада, усвідомлюючи свою безсилість перед символами й тяглістю різдвяної традиції, вирішила повернути й радянізувати інше свято.

28 грудня «Правда» опублікувала статтю другого секретаря КП(б)У Постишева «Організуймо до Нового року дітям хорошу ялинку». Колись тільки діти аристократів могли насолоджуватись цим святом — а тепер хороший СРСР принесе ялинку дитині кожного пролетаря! 31 грудня по радіо вперше в історії СРСР прозвучало привітання — зачитав його голова ЦВК СРСР Михайло Калінін.

1 січня 1936 року усі радянські газети вийшли з вітанням «З Новим роком, товариші!» та великим портретом Сталіна. Тоді ж і з'явився радянізований Дід Мороз. Заходи з ним сприяли ідеологічному вихованню радянських дітей: торжества були тематичні, присвячені досягненням СРСР.

Це заміщення втілювалось одночасно з маргіналізацією Різдва й вірян на всіх щаблях суспільства. Антирелігійні кампанії провадили з серйозним розмахом. Урешті-решт, наприкінці 1947 року 1 січня повернули статус вихідного дня. Новий рік на державному рівні став найважливішим зимовим святом.

Підпільне життя традиції

Ці заходи не могли не вплинути на людську свідомість. Дегуманізоване Голодомором, Другою світовою і німецькою окупацією населення почало визнавати порядки Радянського союзу, пристосовуватися до них. Комуністичні експерименти над людяністю й вірою давали результати, але пам'ять про традицію, хай і дещо в трансформованому вигляді, все одно залишалася.

Скажімо, моя прабабуся у Святвечір накривала стіл і готувала дрібні гроші й солодощі для

колядників, хоча, як кажуть батьки, не вкладала в це жодного релігійного сенсу. Цей звичай передався й мені. Утім, серед українців Радянського союзу були й ті, що зберегли християнський сенс традиції. Наприкінці 1940-х — на початку 1950-х років до храмів що Різдва приходило 6–7 мільйонів осіб. Не вдалося викоринити й колядування. Уповноважений у справах релігійних культів по УРСР в 1956 році звітував, що в селах і містах діти носили вечерю на Святвечір та відбувалося «ходіння груп вірян, переважно молодих, по хатах із зіркою і співами пісень». Осередком віри й збереження Різдва став захід України, куди радянці прийшли пізніше, а кампанія безбожництва тривала менше.

Творча молодь 1960-х, яку ми нині називаємо шістдесятниками, відроджувала в Києві традицію коляди. Збиралися ватагами, кожна з яких виготовляла свій святковий реквізит. Вітати ходили, зокрема, скульптора Івана Гончара, історика Михайла Брайчевського, перекладача Віктора Петровського — людей, яким довіряли, знаючи, що ті й собі шанують українські свята. Усі наколядовані гроші віддавали на потреби політв'язнів.

Українське Різдво вціліло в боротьбі з Радянським союзом. Комуністична держава пала, а свято повернулося до нас законним, не маргіналізованим. Особливо з початком повномасштабного вторгнення українці відкривають ритуали й традиції, яких протягом століть дотримувалися наші предки. Різдво для нас зараз — це про повернення собі зв'язку між поколіннями, частково втраченого в роки безбожної неволі.

ЯНА КУБИШКІНА

18 ГРУДНЯ 2025

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line 284